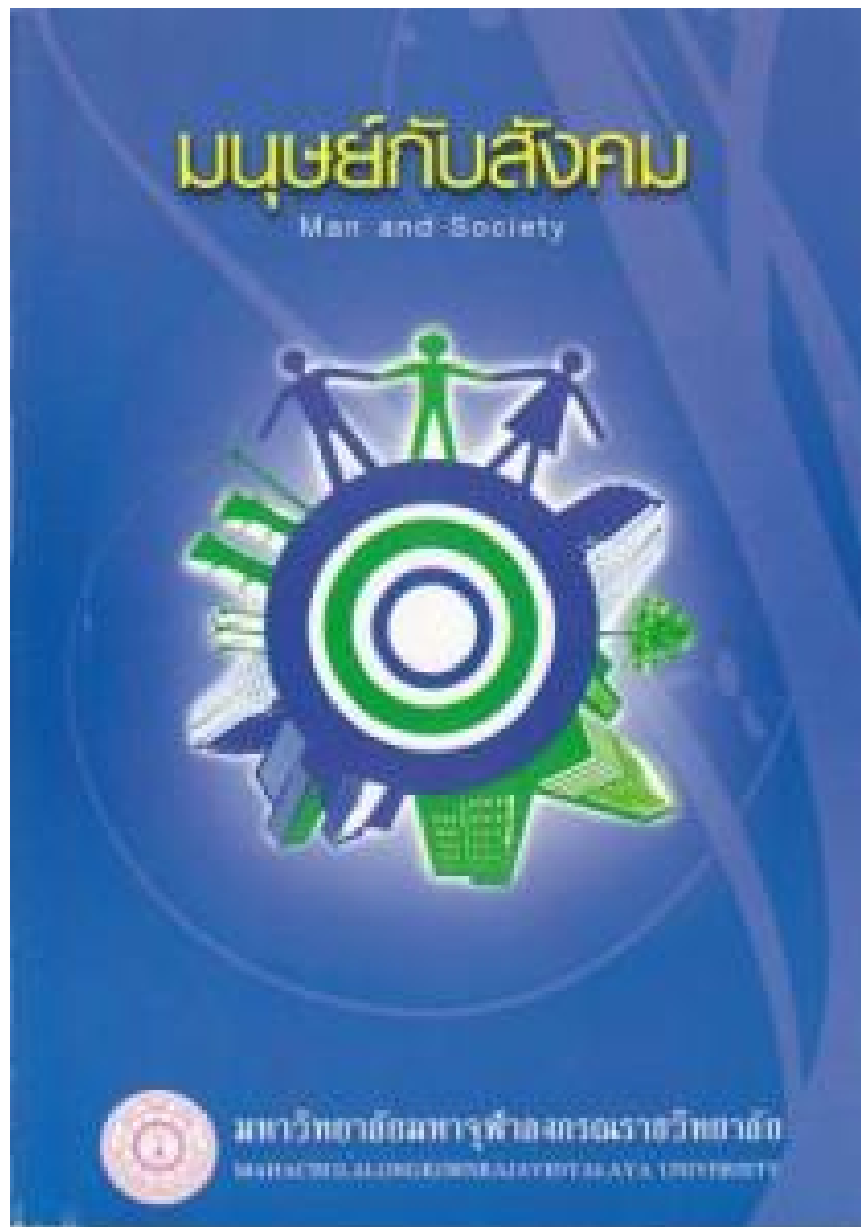

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
หมวดวิชาศึกษาทั่วไป

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา
รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๐๑

มนุษย์กับสังคม Man and Society (ฉบับปรับปรุง)

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มนุษย์กับสังคม (Man and Society) ฉบับปรับปรุง

ผู้แต่ง :	คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
คณะบรรณาธิการ :	ผศ.ชลธิชา จิรภัคพงศ์, ผศ.มงคลกิตติ์ โวหารเสาวภาคย์
ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต :	ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ :	
ศิลปะและรูปเล่ม :	นายสมบุรณ์ เพ่งพิศ
พิสูจน์อักษร :	นายสุชญา ศิริธัญกร นางสาวสังเวียน พุเพื่อง
ออกแบบปก :	นายพิจิตร พรหมลี
พิมพ์ครั้งที่ ๑ :	กรกฎาคม ๒๕๖๔
จำนวนพิมพ์ :	๒,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์ :	ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มนุษย์กับสังคม.—กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

1. มนุษย์กับสังคม 2. สังคมวิทยา | ชื่อเรื่อง
301

ISBN: 978-974-364-756-7

จัดพิมพ์โดย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อยุธยา

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
๐๓๕ ๒๔๘-๐๑๓

จัดจำหน่ายโดย

กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
๐๓๕ ๒๔๘-๐๑๓

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘-๐๔๕ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘-๐๔๗

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔ ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกันสวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลายและเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ หน่วยวิทยบริการ ร่วมกันพัฒนารายวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า มุ่งมั่นกลั่นความรู้ชิ้นงานด้วยความรอบรู้ พรั่งพร้อมด้วยประสบการณ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีมิตรไมตรี พัฒนางานพัฒนาให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือมนุษย์กับสังคมเล่มนี้ เป็นฉบับปรับปรุง จำนวน ๓ หน่วยกิต ซึ่งมีเนื้อหามากกว่าเดิมอีกหลายเรื่อง เช่น ความเป็นพลเมือง และการสื่อสารทางสังคมยุค New Normal ประกอบด้วยเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๑๐ บท มุ่งหมายให้ศึกษาความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธี ความเป็นพลเมือง และการสื่อสารทางสังคมยุค New Normal เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร พ.ศ.๒๕๕๔ ที่ได้สร้างตำรามนุษย์กับสังคม ให้นิสิตเรียน ซึ่งเป็นสร้างสรรค์สิ่งที่ยังไม่มีให้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรระดับปริญญาตรี (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔) ที่ได้พัฒนาเพิ่มเติมเนื้อหาที่ได้เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยให้มีเนื้อหาชัดเจนขึ้น ตลอดถึงผู้ทรงคุณวุฒิ คือ ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ ที่มาเป็นวิทยากรก็ได้ให้ความคำแนะนำ ทำให้เนื้อหาของมนุษย์กับสังคม ฉบับปรับปรุง มีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้นอีก รวมถึงคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาตำราวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์แก่คณาจารย์ นิสิตนักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจ ตลอดไป

(พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

ตำรา “มนุษย์กับสังคม” เล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชาในกลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยอาศัยส่วนงานสนับสนุนหลัก คือสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาตำรารายวิชาในกลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ที่เป็นหลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔ ที่ใช้สอนในมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามหลักสูตรระดับปริญญาตรี ตามกรอบมาตรฐานระดับอุดมศึกษา (๒) เพื่อให้คณาจารย์ของมหาวิทยาลัย ได้เสนอผลงานทางวิชาการ ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบ รองรับการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์มหาวิทยาลัย ให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

มนุษย์กับสังคม (Man and Society) รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๐๑ เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ที่เป็นหลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔ หน่วยกิต ๓ (๓-๐-๖) ที่กำหนดให้ศึกษาความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม ตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคม แบบสันติวิธี ความเป็นพลเมือง และการสื่อสารทางสังคมยุค New Normal

มนุษย์กับสังคม เล่มนี้ คณะกรรมการจัดทำต้นฉบับรายวิชา “มนุษย์กับสังคม” (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔) ที่มหาวิทยาลัยแต่งตั้งมาครั้งแรก จำนวน ๔ รูป/คน คือ พระมหาสุเทพ สุพนฺธิ โต, ผศ.ดร.วิทยา ทองดี ผศ.ชลธิชา จิรภักคพงศ์ ผศ.มงคลกิตติ์ โวหารเสาวภาคย์ และเมื่อ กองวิชาการ ได้จัดสัมมนา ระหว่างวันที่ ๗-๙ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๖๔ และได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ คือ ศ.ดร.จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์ มาเป็นวิทยากร ให้ความแนะนำ และให้ความเห็น เมื่อได้ฟังผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว พิจารณาเห็นว่าควรปรับปรุงเนื้อหาและปรับเพิ่มจำนวนบท ตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำ ดังนั้น คณะทำงานกองวิชาการ จึงได้ปรึกษาและหาแนวทางในการเขียนต้นฉบับให้มีความสมบูรณ์และควรเพิ่มจำนวนผู้เขียน มอบหมายให้คณะกรรมการทั้ง ๔ รูป/คน ประสานงานคณาจารย์ที่เขียนบทไว้เดิม และให้เชิญอาจารย์เพิ่มเพื่อให้อย่างน้อยเขียนตำรา “มนุษย์กับสังคม” ฉบับปรับปรุงให้มีเนื้อหาครบถ้วนและเสร็จทันเวลาในปีการศึกษา ๒๕๖๔ ภาคเรียนที่ ๑ นี้

คณะผู้เขียนหวังว่า ตำราเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่านตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่สายสนับสนุนทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้ให้มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่ม หนึ่ง หากมีข้อบกพร่อง ผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือ ขออภัยมา ณ โอกาสนี้

คณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหา
รายวิชา มนุษย์กับสังคม
กรกฎาคม ๒๕๖๔

**รายนามคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและ
หมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรระดับปริญญาตรี (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔**

คณะกรรมการดำเนินงาน พัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “มนุษย์กับสังคม” หลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ.๒๕๖๔	คณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “มนุษย์กับสังคม” ๒๕๕๔ และ ๒๕๖๔
ที่ปรึกษา พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. ประธานกรรมการ พระสุวรมณเฑียรธรรม รองประธานกรรมการ พระสิริชัยโสภณ รศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง คณะอนุกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “มนุษย์กับสังคม” หลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ.๒๕๖๔ ประธานอนุกรรมการ รศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง รองประธานอนุกรรมการ พระมหาขวัญชัย ปุตุติโสโส อนุกรรมการ พระมหาถาวร ถาวรเมธี, ดร. นายศิลปชัย วงษ์จำนง นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจำง นายศักดิ์ศรี พันพา นายเอกลักษณ์ เทพวิจิตร นางสาวสังเวียน พุเพื่อง นางสาวสุจิตรา ขวตรัมย์ อนุกรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญ อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ ดร.อรเนตร บุนนาค ส่วนงานที่สนับสนุน ส่วนเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่วนหอสมุดกลาง ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักงานส่งเสริมฯ	ประธานกรรมการ รศ.ดร.อภิรมย์ สีดาคำ รองประธานกรรมการ อาจารย์บัวลี มณีแสน บรรณาธิการกลุ่ม ผศ.ชลธิชา จิรภักพงศ์ ผศ.มงคลกิตติ์ ไหวหารเสาวภาคย์ กรรมการ พระมหาสนอง ปุจฉาภาว พระมหาสุเทพ สุพนทิโต,ผศ. พระไวย ธรรมสุโร ผศ.ดร.วิทยา ทองดี ผศ.พิเศษ ขาลี ชื่นรัมย์ ผศ.บัญชา จำปารักษ์ อาจารย์จารึก ศิริบุบผะ อาจารย์ดอนลาร์ เสนา ดร.เขมิกา วรวิฑูฒิกุล ผศ.ดร.ประเสริฐ ปอนถิ่น อาจารย์สรัญญา มารศรี อาจารย์กนกวรรณ ประจันตะเสน รศ.ฉวีวรรณ สุวรรณภา ผศ.ดร.อรอนงค์ วุวงศ์ เลขานุการ พระไพโรจน์ จิตตพนาโต คณะบรรณาธิการ ผศ.ชลธิชา จิรภักพงศ์ ผศ.มงคลกิตติ์ ไหวหารเสาวภาคย์ อาจารย์เกษม แสงนนท์ นายสุชญา ศิริธัญญ ผู้ร่วมผลิต ศ.ดร.จันทงค์ อติวัฒนสิทธิ์ รศ.ดร.กาญจนา วัฒนสุนทร รศ.ชูชนะ รุ่งปัจฉิม ดร.นลินี ณ นคร ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล ดร.สังวรณ์ จัตุระโท

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
รายนามคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา กลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรระดับปริญญาตรี (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔)	(๕)
บทที่ ๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์	๒
๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๑๑
๑.๔ พัฒนาการของสังคมมนุษย์	๑๔
๑.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์	๑๗
สรุปท้ายบท	๑๘
คำถามท้ายบท	๒๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๑
บทที่ ๒ พฤติกรรมมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๒๓
๒.๑ ความนำ	๒๔
๒.๒ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural – Functional Theory)	๒๔
๒.๓ ทฤษฎีการขัดแย้ง (Conflict Theory)	๒๘
๒.๔ ทฤษฎีปฏิกิริยารับแทน (Exchange Theory)	๓๐
๒.๕ ทฤษฎีการกระทำระหว่างโดยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism)	๓๓
๒.๖ ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology)	๓๕
๒.๗ ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)	๓๗
๒.๘ การศึกษามนุษย์กับสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา	๓๙
สรุปท้ายบท	๔๒
คำถามท้ายบท	๔๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๔๕
บทที่ ๓ พฤติกรรมมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๔๗
๓.๑ ความนำ	๔๘
๓.๒ ความหมายของพฤติกรรมมนุษย์	๔๘
๓.๓ ที่มาของพฤติกรรมมนุษย์	๕๐
๓.๔ ปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์	๕๑
๓.๕ ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์	๕๓
๓.๖ ความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์	๕๓

๓.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์	๕๔
๓.๘ การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์	๕๗
๓.๙ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๕๙
๓.๑๐ พฤติกรรมการรวมหมู่	๖๕
สรุปท้ายบท	๖๖
คำถามท้ายบท	๖๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๐
บทที่ ๔ สถาบันทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม	๗๑
๔.๑ ความนำ	๗๒
๔.๒ ความหมาย และความเป็นมาของสถาบันทางสังคม	๗๒
๔.๓ ลักษณะของสถาบันทางสังคม	๗๕
๔.๔ องค์ประกอบของสถาบันทางสังคม	๗๕
๔.๕ ประเภทของสถาบันทางสังคม	๗๗
๔.๖ ประโยชน์ของสถาบันทางสังคม	๗๘
๔.๗ ความสัมพันธ์ของศาสนากับสถาบันทางสังคม	๗๙
๔.๘ การขัดเกลาทางสังคม	๘๐
๔.๙ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมกับการขัดเกลาทางสังคม	๘๔
สรุปท้ายบท	๘๕
คำถามท้ายบท	๘๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๘๘
บทที่ ๕ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๘๙
๕.๑ ความนำ	๙๐
๕.๒ กระบวนการ	๙๐
๕.๓ กระบวนการทางสังคม	๙๒
๕.๔ กระบวนการทางวัฒนธรรม	๙๕
๕.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม	๙๘
๕.๖ ลักษณะกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๙๙
๕.๗ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๑๐๐
สรุปท้ายบท	๑๐๒
คำถามท้ายบท	๑๐๓
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๐๔
บทที่ ๖ ประชาสังคม	๑๐๕
๖.๑ ความนำ	๑๐๖
๖.๒ ความหมายของประชาสังคม	๑๐๖
๖.๓ ลักษณะของประชาสังคม	๑๑๐
๖.๔ องค์ประกอบของประชาสังคม	๑๑๑
๖.๕ สาเหตุการเกิดประชาสังคม	๑๑๔
๖.๖ กระบวนการของประชาสังคม	๑๑๖

๖.๗ คุณธรรมของประชาสังคม	๑๑๗
๖.๘ กรณีกิจของกลุ่มประชาสังคม	๑๑๘
สรุปท้ายบท	๑๒๔
คำถามท้ายบท	๑๒๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๖
บทที่ ๗ ความเป็นพลเมือง	๑๒๗
๗.๑ ความนำ	๑๒๘
๗.๒ นิยามและความหมายของความเป็นพลเมือง	๑๒๘
๗.๓ ประวัติศาสตร์และประเภทของความเป็นพลเมือง	๑๓๔
๗.๔ แนวคิดความเป็นพลเมือง	๑๓๖
๗.๕ คุณลักษณะของความเป็นพลเมือง	๑๓๘
๗.๖ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	๑๔๐
๗.๗ หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	๑๔๓
สรุปท้ายบท	๑๔๕
คำถามท้ายบท	๑๔๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๔๗
บทที่ ๘ การวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธี	๑๔๙
๘.๑ ความนำ	๑๕๐
๘.๒ ความหมายของปัญหาสังคม	๑๕๐
๘.๓ ลักษณะของปัญหาสังคม	๑๕๑
๘.๔ ที่มาของปัญหาสังคม	๑๕๒
๘.๕ ประเภทของปัญหาสังคม	๑๕๓
๘.๖ สาเหตุของปัญหาสังคม	๑๕๓
๘.๗ การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธ และสังคมวิทยา	๑๕๔
๘.๘ แนวทางในการแก้ปัญหาสังคมตามแนวพุทธด้วยสันติวิธี	๑๕๘
สรุปท้ายบท	๑๖๕
คำถามท้ายบท	๑๖๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๖๘
บทที่ ๙ การสื่อสารทางสังคมในยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๗๑
๙.๑ ความนำ	๑๗๒
๙.๒ สังคมยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๗๒
๙.๓ การดำรงชีวิตของมนุษย์ในยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๗๔
๙.๔ แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารทางสังคม	๑๗๕
๙.๕ การสื่อสารทางสังคมยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๘๐
สรุปท้ายบท	๑๘๕
คำถามท้ายบท	๑๘๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘๘
บทที่ ๑๐ การพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์กับสังคมในยุคความปกติใหม่	

(New Normal)

๑๐.๑ ความนำ	๑๘๙
๑๐.๒ ความหมายของคุณภาพชีวิต	๑๙๐
๑๐.๓ การพัฒนาคุณภาพชีวิต	๑๙๑
๑๐.๔ เทคโนโลยีกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๑๙๒
๑๐.๕ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๙๗
๑๐.๖ การสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตมนุษย์กับสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๐๐
สรุปท้ายบท	๒๐๓
คำถามท้ายบท	๒๐๘
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๐๙
บรรณานุกรม	๒๑๐
ภาคผนวก : รายละเอียดของรายวิชา	๒๑๑
คณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาารายวิชา “มนุษย์กับสังคม”	๒๑๗
	๒๓๑